

Glosa k novočeskému *vždyť*

O novočeském výrazu *vždyť* zmiňují se naše mluvnice zpravidla ve výkladech o spojovacích výrazech v souvětí příčinném (důvodovém), a to vedle výrazů *neboť*, *totiž*. Tak činí také B. Havránek a A. Jedlička v obou svých známých mluvnicích (Česká mluvnice³, Praha 1970, s. 390; Stručná mluvnice česká¹⁰, Praha 1966, s. 172). Na jiném místě obě tyto mluvnice klasifikují výraz *vždyť* jako příslovce (Č. ml. s. 388, Struč. ml. č., s. 167). Stejně tento výraz klasifikuje i Vl. Šmilauer (Novočeská skladba², Praha 1966, § 77182); naproti tomu F. Kopečný (Základy české skladby², Praha 1962, s. 271) hodnotí výraz *vždyť* jako „jasně důvodovou spojku“. [Je pozoruhodné, že Fr. Trávníček se ve své Mluvnici spisovné češtiny², Praha 1951, o výrazu *vždyť* zmiňuje jen

⁷ Tato nová vazba byla odmítána ve spisovném vyjadřování a odkazována do mezí tzv. řeči pracovní, slangu. Dokulil v čl. cit. v pozn. 3 zdůvodnil oprávněnost vazby slovesa *uvažovat* s akuzativem pro odborný styl. V případech *uvažovat rovnici*, *uvažovat danou konstrukci* se nedokonavé sloveso *uvažovat* těsněji sblíží se dokonavým slovesem *uvážít*, a to v lexikálním významu i ve slovesné vazbě.

⁸ Srov. A. I. Jedlička, *Studium současných spisovných jazyků slovanských a problematika variantnosti normy*, SaS 29, 1968, s. 120.

zcela mimochodem jako o „citoslovci“, s. 684.] — Konečně Slovník spisovného jazyka českého (Praha 1960—71) rozlišuje mezi *vždyt* ve významu spojky souřadící (např. *Rád to udělám, vždyt je to má povinnost*) a *vždyt* ve významu příslovečném. V tomto druhém významu vyjadřuje buď námitku proti cizímu tvrzení, názoru (*Že tu nebyl? Vždyt jsem ho viděl!*), nebo zdůrazňuje vůbec nějakou výpověď (např. *Vždyt jsem věděl, že to tak dopadne!*).

Z hlediska syntaktického má, zdá se nám, výklad v SSJČ k pravdě nejbližší, když liší spojkovou platnost tohoto výrazu od jeho platnosti příslovečné. Nicméně máme za to, že touto syntaktickou klasifikací není ještě plně vyřešen sémantický problém, na který, pokud je nám známo, nebylo ještě poukázáno.

Pozoruhodné je, že se náš výraz ve funkci spojkové jasně liší jak od výrazu *totiž*, tak od výrazu *neboť*. Výraz *vždyt* je naprosto běžný v řeči hovorové, kdežto výraz *totiž* má ráz poněkud knižnější, výraz *neboť* je pak už vlastní jen jazyku knižnímu. Ale i jinak se výraz *vždyt* od druhých dvou spojovacích výrazů zřetelně liší: za každou větu, jež je uvedena spojkou *vždyt*, můžeme bez jakéhokoli násilí vždy v písmě připojit vykřičník — jde tu jasně o věty zvolací —, zatím co o druhých dvou spojovacích výrazech to zdaleka neplatí tak obecně. — Dále je třeba si povšimnout toho, že *vždyt* může bez nesnází uvozovat samostatnou větu zvolací, mimo souvětňý rámec (tu běží o případy, které SSJČ řadí pod platnost příslovečnou s významem námitky proti cizímu názoru, popř. pod význam zdůrazňovací). Výrazu *neboť* v obdobných situacích nelze užít vůbec, výrazu *totiž* vzácněji. — Další rozdíl je konečně slovosledný: na rozdíl od výrazu *totiž* musí výraz *vždyt* stát vždy na počátku větného celku (výraz *totiž* stává naopak častěji uprostřed věty).

Je tedy zřejmé, že výraz *vždyt* zaujímá jak po stránce funkční, tak po stránce formální v systému českého jazyka postavení zcela osobité. Snažíme-li se vystihnout, co je jeho sémantickým specifíkem, nemůžeme uniknout, že oba jeho významy zaznamenané v SSJČ mají jeden důležitý společný rys (i když tento rys v SSJČ výslovně zaznamenaný není). Je to ovšem ono značně emotivní zabarvení našeho výrazu (právě díky jemu můžeme každou větu jím uvozenou v grafické její podobě zakončit vykřičníkem; emociálního zabarvení spojky *vždyt* si povšiml i K. Svoboda ve svých skriptech *Souvětí spisovné češtiny I*, s. 98n.). Navíc tu však přistupuje ještě jeden sémantický prvek, který, jak máme za to, zůstal zatím nepovšimnut nebo alespoň nedoceněn. Je to —

vyjádřeno terminologií Karla Bühlera — silně apelová složka v sémantické výstavbě výrazu *vždyť*, složka, kterou by bylo možno parafrázovat slovním spojením „uvědom(te) si, že“. Tato apelová složka zcela chybí v sémantické stavbě výrazu *neboť* a nanejvýš jen velmi slabě {pakli vůbec} je obsažena v sémantické skladbě výrazu *totiž*. Je to tím pozoruhodnější, že etymologie tohoto posledního výrazu, **to čuješ*, svědčí o tom, že tu právě apelová složka hrála původně velmi důležitou úlohu — dnešní jeho význam je už jen objektivně vysvětlovací. Naopak výraz *vždyť*, původně časové příslovce rozšířené o důvodovou částici *-ť*, zřejmě ve své nejstarší sémantické stavbě element apelovosti neměl. Lze snad vyslovit domněnku, že ke vzniku tohoto apelového elementu mohla přispět hlásková podoba jeho zakončení *-ť* se zájmeným *-ť* v tvarech nepřímých pádů zájmena druhé osoby; ve výrazu *neboť* se ovšem takový vliv hláskové podoby z nejasných důvodů neuplatnil. (Je možno předpokládat, že významový posun výrazu *vždyť* směrem k apelovosti mohl spolupůsobit při jeho hláskovém zjednodušování v jazyce hovorovém a obecném, kde má formu *dyť*, popř. *dyk*.)

Není bez zajímavosti povšimnout si také toho, jaké jsou významové ekvivalenty českého výrazu *vždyť* v cizích jazycích, především v němčině a v angličtině. Hulíkuv výborný Česko-německý slovník živé mluvy (Praha 1944) uvádí jako německé protějšky českého *vždyť* výrazy *ja* a *doch*, z nichž první, mající povahu citoslovce, dobře vystihuje silnou emotivnost českého výrazu, druhý pak je plně práv významu „námitek proti cizímu mínění“, na nějž je upozorněno v SSJČ — v této opozici vůči cizímu mínění je nepochybně přítomen onen element apelu, o kterém tu byla před okamžikem řeč. — Česko-anglický slovník I. Poldaufa (Praha 1959) uvádí jako anglické ekvivalenty českého *vždyť* slova *well* a *to be sure*; alespoň druhý z nich je do jisté míry zabarven apelově. Zdá se nám však, že by tu leckdy byl ještě vhodnější ekvivalent *you see*, popř. *you know*, jehož zájmený podmět *you* by byl ve zvláště dobré shodě s apelovou složkou sémantické náplně českého *vždyť*.

V tradicích pražské jazykovědné školy se již dávno upozorňovalo na to, že určité morfologické kategorie jsou výrazně charakterizovány právě přítomností apelové funkce. Jako nejběžnější případy takových kategorií bývaly uváděny v oblasti substantivní pád vokativů a v oblasti slovesné modus imperativu. (O ruském imperativu se najdou zajímavé poznámky např. v sborníku *Charisteria Guil. Mathesio quinquagenario*... oblata, Praha 1932, s. 81n.) Zřejmě jsou však případy, pro něž

je apelová složka příznačná, i v syntaktické rovině gramatického systému — spojka *vždyť* (podobně jako příslovecné určení *přece*) — představuje nepochybně jeden z nich.

Závěrem ještě jednu drobnou poznámku. Vyřadíme-li z tzv. souřadících spojek důvodových výrazně apelové *vždyť* i vyhraněně knižní *neboť*, zbývá z jejich inventáře jediný výraz *totiž*, který — jak už na to bylo zde poukázáno — větu zpravidla neuvozuje, ale zastává v ní spíše úlohu vsuvky, jež do věty ji obsahující není nijak pevně zapojena. Zdá se tedy, že typ souřadného souvětí důvodového nemá v českém gramatickém systému — anebo alespoň v systému běžného hovorového jazyka — zvlášť pevné postavení. Podrobnější rozbor této problematiky by ovšem daleko přesáhl úzké meze tohoto drobného příspěvku. Buď jak buď, nepochybným zůstává, že novočeská spojka *vždyť* představuje jev, který je kvalitativně zřetelně odlišný od spojek *neboť* a *totiž*.

KAREL SVOBODA

Věty se spojkou *aniž*

I. K syntaktickým konstrukcím, které v posledních dvou stoletích prošly výraznými změnami, tj. vyznačují se vysokou vývojovou dynamikou¹, patří věty se spojkou *aniž*. Původně byly spojkou *aniž* uvozeny věty souřadné; ještě v době národního obrození byly závislé věty s *aniž* řídké, takže J. Bauer² konstatuje, že „za obrození najdeme jen *aniž* slučovací“. Avšak hypotaktickou povahu má zřejmě věta s *aniž* např. ve spise B. H. Bilovského *Cygnea cantatio*, Hlas duchovní labutě z r. 1720 (s. 118): *Aniž žádal, aby se jeho slovám věřilo, skutek sám bude mluvíti, pravil k císaři, kdy u syna tvého schovaný a skrytý tulich se najde* [zde je věta s *aniž* dokonce v antepozici]. A v Hýblových časopisech závislá věta s *aniž* není řídká, např. *Následující noci šli Bern-*

---

¹ Viz Al. Jedlička, *K charakteristice syntaxe současné spisovné češtiny*, Slavica Pragensia X, 1963, 143—159.

² J. Bauer, *Vývoj českého souvětí*, Praha 1960, 40, pozn. 20.